

TEFSİRÜ EBİ'L - LEYS TERCEMELERİ HAKKINDA KISA BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. İshak YAZICI

Kaynakların bildirdiklerine göre Ebu'l-Lays es-Semerkandi'nin tefsiri üç ayrı zat tarafından Osmanlı Dönemi Türkçesi'ne çevrilmiş bulunmaktadır.

- a) Ahmed İbn Muhammed İbn Arabşah el-Hanefî (v. 854/1450) nin tercemesi,(1)
- b) Ebu'l-Fadl Musa İbn Hacı Hüseyin el-İzniki (v. 850/1446) nin tercemesi,(2)
- c) Ahmed DÂÎ (v.820/1417) nin tercemesi.(3)

Ebu'l-Lays'in tefsirinin İstanbul kütüphanelerinde kayıtlı bulunan terceme nüshaları üzerinde yaptığımız araştırma sonucunda oldukça enteresan durumlarla karşılaştığımızı itiraf etmeliyiz. Şöyle ki: Halet Efendi 24 numarada kayıtlı nüsha ile Nuruosmaniye Kütüphanesi 137 numarada kayıtlı nüshayı karşılaştırdığımızda önemli sayılmayacak bazı istinsah farklılıklarının ötesinde tamamıyla birbirine benzediğini tespit ettik. Ancak ne var ki Halet Efendi Kütüphanesindeki nüsha, kütüphane kayıtlarına göre İbn Arabşah Ahmed İbn Muhammed el-Hanefî'ye, Nuruosmaniye Kütüphanesindeki nüsha ise Ahmed Dâî'ye isnad ettirilmiştir.

Bu nüshalarda "...amma bu fakir dâî der ki...", "... amma biz kaleme getirüb bu faideleri biraz tenbih kıldık ta ki bunu muttali olanlar faide tutup bu fakir dâî'ye bir dua hediye kıla...", "...amma bunun manası ne ola cevap bu fakir dâî verür kim..." gibi ifadelerin geçmiş olması bu nüshaların Ahmed Dâî'ye ait olma ihtimalini biraz daha kuvvetlendirilmektedir.

1) Hacı Halife, Keşfu'z-Zunun, I, 441; Bilmen, Tabakatu'l-Müfessirin, I, 392; Sezgin, GAS., I, 445-446 (Söz konusu bu tercemenin H. 1310 tarihli Mısır Bulak baskısına ait 16 sahifelik bir bölümü günümüze kadar ulaşmış bulunmaktadır. Bkz. İstanbul Süleymaniye Ktp. Hasib Ef. Bl. nr. 33. Bu tercemenin diğer yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneler için ayrıca bkz. : Ayasofya, 86, 147, 292, 293, 294; Fatih, 160, 163, 164, 165, 166; Hacı Mahmud Ef. 51,52,53,54,55,62, 68,110,111; Halet Ef, 24; Hamidiyye, 52,53,54,55; İbrahim Ef, 129,131; Laleli; 104; Serez, 79,80,81; Yozgat, 15),

2) Sezgin, GAS., I,446; J. Schacht, Encyclopaedia of İslam, Ebu'l-lays es-Semerkandi md. I, 137 (Enfesü'l-Cevahir adlı bu tercemenin yazma nüshalarının yer aldığı kütüphane ve numaraları için bkz.: İstanbul Üniversitesi Ktp. Türkçe Bl.90,108,117,119,161,185,361,935,2102,2109,3248).

3) Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, 1333, II,172; Sezgin, GAS,I,446(Bu tercemenin yazma nüshaları için ayrıca bkz. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt Bl. 303,304,305; Nuruosmaniye Ktp. 137,138,139,140,143).

Bursalı Mehmed Tahir de Ahmed Dâ'î'nin söz konusu bu tercemesinin Nuruosmaniye Kütüphanesinde kayıtlı olduğuna işaret etmekte(4), ayrıca Fuat Sezgin de Nuruosmaniye Kütüphanesi 137,138,139,140 ve 143 numaralarda kayıtlı nüshaların Ahmed Da'î'ye ait olduğunu söylemektedir(5).

"Fakir dâf" ifadesinin, mütercimim "bu âciz duacınız" anlamında kullandığı bir tevazu ifadesinden ibaret olabileceği ihtimalini de gözden ırak tutmaksızın Ahmed Dâ'î'nin diğer terceme eserlerinde de aynı ifadeyi kullanıp kullanmadığını araştırdık. Şöyle ki: O, Ebu Nuaym Ahmed İbn Abdillâh İbn Ahmed İbn İshak Hafız el-İsfahânî (v. 430/1038) nin "**Kitabu's-Şifâ fı Ehâdisi'l-Mustafâ**" isimli Arapça eserini de Osmanlı Dönemi Türkçesine çevirmiştir. Söz konusu bu tercemenin iki ayrı nüshası Hasan Hüsnü Paşa Kütüphanesi 1364 ve Fatih Kütüphanesi 3540 numaralarda kayıtlıdır.

Bilhassa adı geçen tercemenin Hasan Hüsnü Paşa Kütüphanesindeki nüsha üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda, tıpkı Terceme-i Tefsîr-i Ebi'l-Leys nüshalarında olduğu gibi "Dâ'î" ifadesinin geçtiğini tesbit ettik. Dördüncü varakta aynen şu ifadeler yer almaktadır: "... Pes eğer Arap lügatından Türk diline terceme olursa mübtedi kişilere anun ma'nisinden fâide dutmak ve anun mazmuni birle amel idüp ihya-i sünnet-i Nebevi fazileti birle müşerref olmak kim dünli ulusidür müyesser olaydı bu Dâ'î muhlıs dahi ol emr-i cihanmuta'a sem'an ve taah intisal idüb bu kitabı Arabıden Türkiye terceme kıldı...".

Bu da gösteriyor ki "DÂ'Î" bir tevazu ifadesi olmayıp mütercimim kimliğini ortaya koyan bir isim ve mahlas olarak kullanılmaktadır.

Yanılma ihtimalini de gözönünde bulundurarak bu kısa araştırmamız neticesinde söz konusu "**TERCEME-İ TEFSİR-İ EBİ'L-LEYS**" nüshalarının mütercimim büyük bir ihtimalle Ahmed DÂ'Î olabileceği konusunda bir kanaata vardığımızdan dolayıdır ki bu araştırmamıza esas aldığımız adı geçen nüshaların mütercimi olarak Ahmed DÂ'Î'nin hayat hikayesine yer vermiş olduk.

4) Bkz. Osmanlı Müellifleri, 172.

5) Bkz. GAS, I, 446.

MÜTERCİM AHMED DÂ'İ'NİN HAYATI

Ahmed Dâ'î, Osmanlılar döneminde XIV. yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın başlarında yaşamış bulunan meşhur bir Türk şairdir. Ancak onun hakkında kaynaklarda yine de pek az bilgiye rastlamaktayız.

Asıl adının Ahmed İbn İbrahim İbn Muhammed olduğu kaydedilen bu zatın doğum tarihi bilinmemekle birlikte aslen Gemiyân vilayetine mensup olduğu ifade edilmektedir(6).

Yıldırım Beyazid'in oğlu şehzade Süleyman Emir Çelebi'nin şairlerinden olan(7); iyi huylu, iyi konuşan, iyi yazar, edib, kalendemeşreb, nazik, iyi huylu ve tatlı dilli birisi olarak da tanınan(8) Ahmed Dâ'î'nin kadılık görevinde de bulunduğu bilinmektedir(9).

Şehzade Emir Süleyman Çelebi'nin meclis ve sohbet arkadaşı olan Ahmed Dâ'î'nin şiirleri ve beyitleri Anadolu'nun her tarafında şöhret bulmuştu.(10)

Onun vefatı hakkında kesin bir tarih öne sürülmemekle birlikte, Sultan I. Mahmud döneminde(11) takriben 820/1417 senesinde vefat etmiş olduğu nakledilmektedir.(12)

II - ESERLERİ:

1 - CENKNAME : Emir Süleyman Çelebi adına te'lif olunan manzum bir eserdir(13). 'Ali Efendi ise manzum olan bu eserin Cenkname makamında olmak üzere FERRAHNAME adı altında takdim edildiğini ve Ahmed Dâ'î'nin bu manzumede cenk ve muharebe ile ilgili nice güzel benzetmeler ortaya koyduğunu kaydeder(14)

2 - DİVAN : Bu eserin, Bursa'da Orhan Gazi Kitaplığında mevcut olduğu da ifade edilmektedir(15).

6) Muhammed Süreyya, Sicillî 'Osmâni' (Tezkire-i Meşahir-i 'Osmaniyye), İstanbul, 1308-1311, I,190; Kastamonulu Latîf, Tezkire-i Latîf, nşr. Ahmed Cevdet, İstanbul, 1314, s. 85; Şemseddin Sarraf, Kamusu'l-A'lam, thk. Mihran, İstanbul, 1306-1311, I,798.

7) Latîf, a.g.e.,s.85; Hasan Çelebi Kınalızâde, Tezkiretu's-Şuarâ, Ankara, 1978, I,139; Edimli Sehî, Tezkire-i Sehî, nşr. Mehmed Şükrü, İstanbul, 1325,s.56.

8) Sehî, a.g.e.,s.56.

9) Sehî, a.g.e.,s.56; 'Ali Efendi Mustafa İbn Ahmed, Künhü'l-Ahbâr, (Tarih-i 'Ali), ty.,V,130.

10) Sehî, aynı yer; 'Ali Efendi, aynı yer.

11) Muhammed Süreyya, a.g.e.,I,190.

12) Sezgin, GAS., I,446.

13) Sehî, a.g.e.,s.56.

14) Bkz. Künhü'l-Ahbâr.V,130.

15) Bkz. Türk Ansiklopedisi, I,254 (Ahmed Dâ'î maddesi); Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, II, 172.

3 - UKUDU'L-CEVAHİR : Bu da edebî bir üslupla yazılmış manzum bir eserdir. Bursalı Mehmed Tahir, Arapça ve Farsça lafızlardan meydana gelen bu manzum eserin, Reşid-i Vatvat'ın manzum lugatini taklit düşüncesi ile Ahmed Dâî tarafından kaleme alındığını söyler.(16)

4 - TERCEME-İ TEFSİR-İ EBİ'L-LEYS (17)

5 - MİFTÂHU'L-CENNE (18)

6 - KİTABU'Ş-ŞİFÂ Fİ EHÂDİSİ'L-MUSTAFÂ (19)

Hz. Resulullah (A.S.M.)'in tıbbından bahseden ve Ebu Nu'aym Ahmed ibn 'Abdillah ibn Ahmed ibn İshak Hafız el-İsfehânî (v.430/1038) tarafından yüz fasıl üzere tertip olunan bu eser, Timurtaş'ın oğlu Demirtaş Paşazade Umur Bey'in emriyle ve onun adına terceme edildiği ifade edilmektedir.(20)

Bütün bu bilgileri, ilgili kaynaklarından olduğu gibi aktaran Sadeddin Nüzhet Ergun, Ahmed DÂÎ'nin hayatıyla ilgili şu uyarıcı bilgileri vermektedir:

" Görülüyor ki Ahmed Dâî hakkındaki bilgilerimiz çok sathîdir. Ve bu şaire dair muahhar devirlerde yazılan bazı eserlerdeki malumatın bir kısmı ise tamamıyla asılsızdır. Mesela: Hammer'in "Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi" adlı eserinde (c.I.s.72) şairin Karaman'da doğduğunu, Emir Süleyman'ın kardeşi olduğunu ve 815/1412'de öldüğünü yazması bu kabildendir.

Şairi Karaman'lı gösteren Hammer, ihtimal ki Keşfu'z-Zunûn'un yanlış bazı nüshalarında mevcut Ahmed el-Kimmânî kaydına aldanmıştır. Bu eserin İstanbul tabında da aynı hatayı görüyoruz.(21)

Ahmed Dai, XIV. asrın son yarısında yetişen kıymetli şairlerimizden biridir.Ahmedî ve Şeyhî derecesinde büyük bir sanatkar olmamakla beraber, vücuda getirdiği manzumelere nazaran ona mümtaz bir mevki vermek zorundayız".(22)

16) Bkz. Osmanlı Müellifleri, II, 172.

17) Bursalı Mehmed Tahir, aynı yer, Sezgin, GAS., I, 446.

18) Bursalı Mehmed Tahir, aynı yer.

19) Türk Ansiklopedisi, I, 254 (Ahmed Dâî maddesi).

20) Bu eserin yazma nüshaları için bkz.: Hasan Hüsnü Paşa Ktp. nr. 1364 ve Fatih Ktp.nr. 3540.

21) S. Nüzhet Ergun'un da ifade ettiği gibi Katip Çelebi, 815/1412'de vefat eden Ahmed el-Kimmânî'nin Divan'ından söz etmektedir. Bkz. Keşfu'z-Zunûn, I,774.

22) Bkz. Türk Şairleri . III, 1121.

BİBLİYOGRAFYA

'ALİ Efendi, Mustafa İbn Ahmed ibn 'Abdilmevlâ (v. 1008/1599)
Künhü'l - Ahbâr (Târih-i Ali), t.y.y.y.

BİLMEN, Ömer Nasûhî (v. 1391/1971).

Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatu'l-Müfessirin, I,II İstanbul,1973-1974,
Bilmen Yayınevi.

BURSALI, Mehmed Tahir (v.1204/1789),

Osmanlı Müellifleri, I-III, İstanbul, 1333, Matbaa-i Amire

HACI HALİFE(KatipÇelebi), Mustafa İbn'Abdillah (v.1067/1659),

Keşfu'z-Zunûn'an Esami'l-Kütübi ve'l-Fünûn, I-II, İstanbul, 1971,
Milli Eğitim Basım Evi.

KINALİZÂDE, Hasan Çelebi(v. 1016/1607),

Tezkiretu's-Şu'arâ,eleştirmeli baskıya hazırlayan Dr. İbrahim Kutluk,
Ankara, 1978, Türk Tarih Kurumu yayınları.

LATİFİ, Kastamonulu (v.990/1582),

- Tezkire-i Latîf, nşr. Ahmed Cevded, İstanbul, 1314, İkdâm Matbaası.

MUHAMMED SÜREYYA,

- Sicilli-Osmani (Tezkire-i Meşahir-i Osmanîyye),I-IV, İstanbul, 1308-
1311, Matbaa-i Âmire.

SCHACHT,J.,

- Ebu'l-Leys maddesi, The Encyclopaedia of Islam (new Edition),
Leiden, 1960.

SEHÎ, Edirneli (v. 955/1548),

- Tezkire-i Sehî, nşr. Mehmed Şükrü, İstanbul, 1325, Matbaa-i Âmire.

SEZGİN, Fuat,

- Geschichte des Arabischen Schriftums (GAS), I-V, Leiden, 1967-1975

ŞEMSEDDİN SÂMÎ (v. 1322/1904),

- Kamûsu'l-A'lam, thk. Mihrân,I-VI, İstanbul, 1306-1311.